

ПОНЯТТЯ І МЕТА СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС

CONCEPT AND PURPOSE OF SOCIAL DIALOGUE UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE AND INDIVIDUAL EU COUNTRIES

Гришина Ю.М., д.ю.н., професор,
народний депутат України
Верховна Рада України

Чанишева Г.І., д.ю.н., професор,
завідувачка кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті аналізуються поняття і мета соціального діалогу за законодавством України та окремих країн ЄС. Встановлено, що у законодавстві України спеціальні норми про соціальний діалог (поняття, принципи, рівні, сторони, форми здійснення та ін.) містяться в Законі України «Про соціальний діалог в Україні» за відсутності відповідних норм у чинному Кодексі законів України про працю. У зв'язку з цим акцентовано увагу на необхідності імплементації у національне законодавство законодавчого досвіду окремих країн ЄС, законодавство яких є предметом дослідження в цій статті, щодо закріплення норм про соціальний діалог не тільки в спеціальному Законі, а й в основному кодифікованому законодавчому акті (чинному Кодексі, проєкті Трудового кодексу України).

У більшості трудових кодексів, законів про соціальний діалог окремих країн ЄС, законодавство яких було предметом дослідження, поняття соціального діалогу (соціального партнерства) не закріплене, а лише визначена його мета, як, наприклад, у Трудовому кодексі Литовської Республіки.

У нових законах про соціальний діалог деяких країн ЄС, наприклад, Законі Румунії «Про соціальний діалог», закріплене робоче визначення поняття соціального діалогу, вироблене МОП.

Запропоновано у новій редакції Закону України «Про соціальний діалог в Україні» визначити соціальний діалог не як процес, а як систему взаємовідносин між його сторонами (або взаємодію) з питань соціальної та економічної політики, трудових, соціальних, економічних відносин.

Метою соціального діалогу запропоновано вважати досягнення консенсусу, компромісу між його сторонами щодо визначення та реалізації їх соціальних і економічних прав та інтересів.

Ключові слова: соціальний діалог, поняття соціального діалогу, мета соціального діалогу, законодавство України, законодавство окремих країн ЄС.

The article analyzes the concept and purpose of social dialogue under the legislation of Ukraine and individual EU countries. It was established that special norms on social dialogue (concerning concept, principles, levels, parties, forms of implementation, etc.) in the legislation of Ukraine are contained in the Law of Ukraine "On Social Dialogue in Ukraine" in the absence of corresponding norms in the current Labour Code of Ukraine. In this regard, attention is focused on the need to implement into national legislation the legislative experience of individual EU countries, the legislation of which is the subject of research in this article, regarding the consolidation of social dialogue norms not only in a special Law, but also in the main codified legislative act (current Code and Draft Labour Code of Ukraine).

In most of the labour codes and laws on social dialogue of individual EU countries, whose legislation was the subject of this research, the concept of social dialogue (social partnership) is not established, but only its purpose is defined, as, for example, in the Labour Code of the Republic of Lithuania.

In the new laws on social dialogue of some EU countries, for example, the Law of Romania "On social dialogue", the working definition of the concept of social dialogue developed by the ILO is stipulated.

It is proposed in the new version of the Law of Ukraine "On Social Dialogue in Ukraine" to define social dialogue not as a process, but as a system of mutual relations between its parties (or interaction) on issues of social and economic policy, labour, social, and economic relations.

It is proposed to consider the purpose of social dialogue as an achievement of consensus, a compromise between its parties regarding the definition and realization of their social and economic rights and interests.

Key words: social dialogue, concept of social dialogue, purpose of social dialogue, legislation of Ukraine, legislation of individual EU countries.

Постановка проблеми. МОП визнає соціальний діалог як ключовий інструмент просування і забезпечення гідної праці, інклюзивного розвитку та соціальної згуртованості, а також сприяння ефективному управлінню. Соціальний діалог варто розглядати й як інструмент забезпечення економічного зростання, оскільки йдеться про досягнення спільних домовленостей, прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу з питань формування та реалізації державної економічної та соціальної політики, що є тісно пов'язаними, оскільки без вирішення соціальних питань неможливе економічне зростання.

Соціальний діалог відіграє важливу роль у вирішенні таких актуальних питань, як забезпечення соціальних гарантій, просування міжнародних трудових норм, регулювання нестандартних форм зайнятості, забезпечення рівності у сфері праці, а також поступовий перехід до екологічно чистої економіки. Крім цього, процеси соціального діалогу допомагають пом'якшити ризики від

здійснення політичних і економічних реформ та знизити негативний вплив криз, таких, як, наприклад, пандемія коронавірусної хвороби (COVID-19) [1].

Соціальний діалог має важливе значення в умовах воєнного стану в Україні, коли проблеми забезпечення трудових та інших соціальних прав набули особливої актуальності.

Міжнародні стандарти соціального діалогу, кращі юридичні практики країн ЄС у цій царині мають важливе значення для національного законодавця, оскільки в Україні триває робота з підготовки нової редакції Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862-VI [2]. Чимало концептуальних положень чинного Закону потребують нових підходів, зокрема, законодавче визначення поняття соціального діалогу. Інші важливі категорії, які зараз відсутні в цьому Законі, мають бути чітко сформульовані та закріплені в його новій редакції. Ідеться, в тому числі, й про визначення мети соціального діалогу.

Стан дослідження. Правові аспекти соціального діалогу досліджують у своїх наукових працях такі відомі вітчизняні вчені, як В. В. Жернаков, О. Є. Костюченко, С. М. Прилипко, В. О. Процевський, Г. А. Трунова, О. М. Ярошенко та ін. Формулюючи авторські визначення соціального діалогу (соціального партнерства), науковці водночас не вносять конкретних пропозицій щодо законодавчого закріплення цього поняття та його мети.

Метою статті є аналіз визначення поняття та мети соціального діалогу за законодавством України та окремих країн ЄС, а також формулювання конкретних пропозицій щодо закріплення зазначених категорій у новій редакції Закону України «Про соціальний діалог в Україні».

Виклад основного матеріалу. Варто відзначити, що визначення поняття соціального діалогу на законодавчому рівні є досить складним завданням. МОП зазначає, що не існує єдиного загально визнаного визначення соціального діалогу. Соціальний діалог може здійснюватися на різних рівнях і в різних формах залежно від національного контексту.

Комплексним робочим визначенням поняття соціального діалогу МОП, що відображує широке коло процесів і методів, є таке: «Соціальний діалог охоплює всі види переговорів, консультацій та обміну інформацією між представниками органів влади, роботодавцями та працівниками або між представниками роботодавців і працівників із питань стосовно економічної та соціальної політики, які становлять обопільний інтерес [3, с. 17]. При цьому це визначення МОП залишається незмінним уже протягом досить тривалого часу.

МОП також розглядає соціальний діалог і як засіб забезпечення соціально-економічного прогресу, і як мету саму по собі, оскільки соціальний діалог дозволяє людям виражати свої думки та відстоювати їх у спільнотах і на робочих місцях.

Робоче визначення соціального діалогу МОП отримало законодавче закріплення в окремих країнах ЄС. Так, у частині другій ст. 1 нового Закону Румунії «Про соціальний діалог» № 367/2022 [4], який набрав чинності 25 грудня 2022 року, соціальний діалог визначається «як всі форми переговорів, консультацій або обміну інформацією між представниками уряду, роботодавців і працівників із питань економічної та соціальної політики, що становлять обопільний інтерес». Водночас це поняття є більш розгорнутим порівняно з робочим визначенням МОП, оскільки далі в частині другій ст. 1 Закону визначаються поняття обміну інформацією, консультацій та колективних переговорів: а) обмін інформацією – передача даних представниками урядів, роботодавців/організацій роботодавців, профспілки/профспілковим організаціям або, залежно від обставин, обраними представниками працівників, а також передача даних профспілкою/профспілковими організаціями роботодавцю/організаціям роботодавців, щоб дати їм можливість ознайомитися з питанням, яке обговорюється, та вивчити його інформованим чином; б) консультації – це обмін думками та інформацією і встановлення діалогу між соціальними партнерами; в) колективні переговори – всі форми переговорів, які відбуваються між роботодавцем/організацією роботодавців, з одного боку, та профспілкою/профспілковою організацією або обраними представниками працівників, залежно від обставин, з іншого боку, які намагаються врегулювати трудові відносини або службу між сторонами, встановлюючи умови праці, а також будь-які інші угоди з питань, що становлять обопільний інтерес.

У наступних третій і четвертій частинах ст. 1 Закону Румунії «Про соціальний діалог» № 367/2022 визначені поняття двостороннього та тристороннього соціального діалогу. Двосторонній соціальний діалог – це діалог тільки між профспілками/профспілковими організаціями та роботодавцями/організаціями роботодавців. Своєю чергою, тристоронній соціальний діалог – це діалог між

профспілками/профспілковими організаціями, роботодавцями/організаціями роботодавців і органами центрального/місцевого управління. Отже, в Законі закріплені та визначені традиційні моделі двопартизму та трипартизму в розумінні МОП.

Потрібно відзначити, що у деяких країнах ЄС поняття соціального діалогу не визначене на законодавчому рівні. Так, у Трудовому кодексі Литовської Республіки від 14 вересня 2016 року [5] норми про соціальне партнерство закріплені у Частині III «Коллективні трудові відносини» (розділи I «Загальні положення, II «Сторони соціального партнерства», III «Форми соціального партнерства», що своєю чергою поділяються на глави). Відповідно до частини першої ст. 161 «Мета і принципи соціального партнерства у трудових відносинах» сторони трудового договору та їх представники узгоджують і реалізують свої інтереси за допомогою форм соціального партнерства. Саме ж поняття соціального партнерства в цій статті відсутнє.

У частині другій ст. 161 Трудового кодексу Литовської Республіки передбачені такі принципи соціального партнерства у трудових відносинах, як принципи рівноправності сторін, доброзичливості та поваги законних інтересів один одного, добровільності та самостійності при прийнятті сторонами взаємних зобов'язань, реального виконання зобов'язань. Далі в цій частині міститься посилання на інші принципи, що встановлюються нормами трудового права, міжнародними договорами Литовської Республіки і стандартами прав людини.

У Трудовому кодексі Болгарії [6] також відсутнє визначення поняття соціального діалогу, хоча ст. 2 Кодексу має назву «Соціальний діалог», відповідно до якої держава регулює трудові і безпосередньо пов'язані з ними відносини, відносини в сфері соціального забезпечення і питання рівня життя після консультацій і діалогу з працівниками, службовцями, роботодавцями та їх організаціями в дусі співпраці, взаємних поступок і поваги інтересів кожної сторони.

При цьому норми про соціальний діалог містяться в главі першій «Загальні положення» Трудового кодексу Болгарії. У наступних статтях Кодексу закріплені норми про двостороннє і тристороннє співробітництво, Національну раду з тристороннього співробітництва, інші ради із тристороннього співробітництва, функції зазначених рад, порядок проведення засідань, прийняття рішень тощо. Включення цих норм до глави першої Кодексу свідчить про їх важливість з точки зору болгарського законодавця.

У Трудовому кодексі Франції [7] поняття соціального діалогу не визначається. До Законодавчої частини (статті L1–L833-1) Кодексу включено попередню главу «Соціальний діалог» (статті L1–L3), в яких закріплені процедури проведення обов'язкових консультацій із будь-якого проєкту реформи, передбаченої Урядом, що стосується індивідуальних і колективних трудових відносин та професійного навчання і який підпадає під сферу національних і міжпрофесійних переговорів, із профспілками працівників і представників роботодавців, а також обов'язок Уряду надавати щорічно Парламенту доповідь із викладенням усіх процедур консультацій, які було здійснено протягом минулого року відповідно до статей L1–L2, із зазначенням різних галузей, в яких такі процедури проводилися, та різних етапів цих процедур.

Потрібно також відзначити, що відповідно до ст. L2 Уряд має надати проєкти законів і нормативних актів, розроблених в обсязі, визначеному ст. L1, у світлі результатів консультацій і переговорів, залежно від обставин, до Національної комісії з колективних переговорів або Національної ради із зайнятості, навчання та професійної орієнтації.

У Законодавчій частині, з-поміж інших частин, також містяться Частина перша «Індивідуальні трудові відно-

сини» (статті L1111-1–L1532-1) і Частина друга «Коллективні трудові відносини» (L2111-1–L2632-2). У Книзі першій Частини другої закріплені норми про профспілки та представництво роботодавця. Книга друга присвячена регулюванню колективних переговорів і колективних трудових договорів та угод, Книга третя – представницьким органам персоналу, Книга четверта – захистом працівникам, Книга п'ята – колективним спорам.

Заслуговує на увагу законодавчий досвід країн ЄС, у трудових кодексах яких норми про соціальний діалог (соціальне партнерство) закріплені в частинах (розділах) про колективні трудові відносини. При розробці проекту Трудового кодексу України доцільно було б врахувати структуру Трудового кодексу Литовської Республіки, що включає: Частина I «Загальні положення»; Частина II «Індивідуальні трудові відносини»; Частина III «Коллективні трудові відносини»; Частина IV «Трудові спори».

У чинному Кодексі законів про працю України [8] навіть сам термін «соціальний діалог» не застосовується, хоча відносини із соціального діалогу регулюються нормами окремих глав Кодексу.

Законодавче визначення поняття соціального діалогу закріплене у частині першій ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні», відповідно до якої соціальний діалог – процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

Із цього визначення випливає, що у понятті соціального діалогу можна виділити три аспекти. По-перше, розуміння соціального діалогу як процесу, що складається з трьох стадій: 1) визначення та зближення позицій; 2) досягнення спільних домовленостей; 3) прийняття узгоджених рішень. По-друге, посилання на сторін соціального діалогу та коло суб'єктів, інтереси яких вони представляють, і, по-третє, зазначення про предмет соціального діалогу.

Враховуючи підходи МОП до поняття соціального діалогу, не можна погодитися з його визначенням у ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» як «процесу». Очевидно, що це не один процес, а широке коло процесів і методів, на які вказує МОП. Це впливає й із самого визначення соціального діалогу, оскільки «визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей, прийняття узгоджених рішень» – це вже коло процесів, а не «процес».

Також потрібно звернути увагу на те, що формування та реалізація державної економічної та соціальної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин – це також процеси. Отже, з визначення поняття соціального діалогу у ст. 1 Закону випливає, що соціальний діалог є «процесом у процесах».

Як видається, зайвим є зазначення у ст. 1 Закону про те, чий інтереси представляють сторони соціального діалогу. Для цього у ст. 1 нової редакції Закону необхідно чітко визначити поняття сторін соціального діалогу, чий інтереси вони представляють, а останнє положення виключити з поняття соціального діалогу.

У робочому визначенні поняття соціального діалогу йдеться про «економічну та соціальну політику» і не застосовується слово «державна». Видається доцільним виключити останнє слово із поняття соціального діалогу в частині першій ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні».

Викликає заперечення застосування слова «регулювання» у прив'язці до «трудова, соціальних, економічних відносин» у визначенні поняття соціального діалогу. Здій-

снення соціального діалогу у різних формах відповідно до ст. 8 Закону (обмін інформацією, консультації, узгоджувальні процедури, ведення колективних переговорів з укладення колективних договорів і угод) не передбачає регулювання зазначених відносин. Ці відносини стануть предметом регулювання тільки укладеними в результаті колективних переговорів колективними угодами та договорами як правовими актами соціального діалогу, що містять норми права.

Зазначення про предмет соціального діалогу в його визначенні є необхідним для розуміння сутності соціального діалогу. Нерідко можна почути зустріти точку зору щодо пов'язування соціального діалогу тільки зі сферою трудових відносин, а ось, наприклад, сфера соціального забезпечення – це вже не предмет соціального діалогу. Такий підхід є помилковим. У визначенні поняття соціального діалогу правильно зазначається про трудові, соціальні, економічні відносини. Предмет соціального діалогу не обмежується питаннями сфери праці, а включає й питання сфери зайнятості, соціального забезпечення, охорони здоров'я, економічного розвитку та ін.

Про питання, що є предметом соціального діалогу, свідчить, зокрема, структура і зміст Генеральної угоди про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2019–2021 роки від 19 травня 2019 року [9], що охоплює, крім трудових, також економічні та соціальні відносини. Тому в назві Генеральної угоди доцільно було зазначити не тільки трудові, а й соціальні, економічні відносини відповідно до частини першої ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні».

На нашу думку, доцільніше було б визначити соціальний діалог не як процес, а як систему взаємовідносин між його сторонами (або взаємодію) з питань соціальної та економічної політики, трудових, соціальних, економічних відносин.

Висновки. Аналіз законодавства України та окремих країн ЄС свідчить про різні підходи до визначення поняття та мети соціального діалогу. У ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» закріплене поняття соціального діалогу, але не визначена його мета.

У більшості трудових кодексів, законів про соціальний діалог окремих країн ЄС, законодавство яких було предметом дослідження, поняття соціального діалогу (соціального партнерства) не закріплене, а лише визначена його мета, як, наприклад, у Трудовому кодексі Литовської Республіки.

У нових законах про соціальний діалог деяких країн ЄС, наприклад, Законі Румунії «Про соціальний діалог», закріплене робоче визначення поняття соціального діалогу, вироблене МОП.

Оскільки в Україні одночасно з розробкою нової редакції Закону України «Про соціальний діалог в Україні», розпочато роботу над проектом Трудового кодексу України, в структурі останнього варто було б використати законодавчий досвід тих країн ЄС, у трудових кодексах яких норми про соціальний діалог закріплені в окремих частинах (розділах) про колективні трудові відносини.

Соціальний діалог видається доцільним визначити не як процес, а як систему взаємовідносин між його сторонами (або взаємодію) з питань соціальної та економічної політики, трудових, соціальних, економічних відносин.

При цьому варто враховувати, що в новій редакції Закону України «Про соціальний діалог в Україні» потрібно закріпити широке поняття соціального діалогу, тобто йдеться не тільки про соціальний діалог у сфері праці, а й про соціальний діалог у сферах зайнятості, соціального забезпечення, охорони здоров'я, гуманітарних питань, молодіжної політики та ін.

Крім поняття соціального діалогу, у ст. 1 нової редакції Закону України «Про соціальний діалог в Україні»

доцільно закріпити поняття двостороннього і трестороннього соціального діалогу з урахуванням рекомендацій МОП та законодавчого досвіду країн ЄС.

Метою соціального діалогу є досягнення консенсусу, компромісу між його сторонами щодо визначення та реалізації їх соціальних і економічних прав та інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Social dialogue in times of COVID-19 pandemic: What works / International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/departments-and-offices/governance/dialogue/WCMS_802527/lang--en/index.htm
2. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 року № 2862-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 25.
3. На шляху до ефективного, впливового та інклюзивного соціального діалогу в Україні: Зелена Книга / Загальна редакція Крістін Міхес. Проект МОП «Інклюзивний ринок праці для створення робочих місць в Україні». За фінансування Уряду Данії. Женева: Міжнародне бюро праці, 2020. 35 с.
4. Legea nr. 367/2022 privind dialogul social. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/262989>.
5. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas Redakcija: 40 – 2023-11-16 (nuo 2023-11-30) Aktuali https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=368200&title=LR%20darbo%20kodeksas#
6. Кодекс на труда. <https://lex.bg/laws/ldoc/1594373121>
7. Code du travail. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006072050/2020-01-01/
8. Кодекс законів про працю України: Затв. Законом УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
9. Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2019-2021 роки від 19 травня 2019 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-19#Text>